

Виходячи з того, що одним із джерел оцінки фінансового стану підконтрольного об'єкту є фінансова звітність та фактографічна інформація, в даному дослідженні запропоновано найбільш придатні методи фінансового контролю ЦВБК: планування, фактографічні, дослідження документів (ревізії), обстеження, зустрічної перевірки, аналітичні, експертні, метод Дельфі, кількісні методи прийняття рішень. Комплексне використання методів фінансового контролю цільового використання бюджетних коштів передбачає оцінку його результативності, яка включає: організацію фінансового контролю, аналіз використання бюджетних коштів, оцінку ризику і ефективності фінансового контролю, конкретизацію напрямів удосконалення фінансового контролю ЦВБК.

Оцінка якості і ефективності фінансового контролю ЦВБК дозволяє оптимізувати процес контролю на етапі його планування і реалізації. Результатом фінансового контролю є отримання проміжної і узагальненої інформації для оцінювання результатів діяльності об'єктів оцінки і прийняття управлінських рішень.

Підвищення результативності фінансового контролю ЦВБК вимагає створення єдиної системи інформаційного забезпечення, що включає:

- ✓ інформацію загального (довідкового) характеру (кількість перевірених підприємств у територіальному або галузевому розрізі, виявлені при цьому порушення) для планування перевірок та здійснення поточних перевірок;
- ✓ інформацію щодо конкретного контрольного заходу, здійснюваного органом ДКРС для проведення оперативного-розшукових заходів;
- ✓ інформацію статистичного характеру (кількість злочинів, згрупованих за однорідними ознаками та ін.)

для розробки заходів по профілактиці причин, умов і факторів здійснення злочинів.

Така інформаційна система буде сприяти вирішенню проблем, пов'язаних з неналагодженістю механізму передачі інформації між органами фінансового контролю та органами внутрішніх справ.

Висновок. Запропонована концепція фінансового контролю цільового використання бюджетних коштів, яка розкриває організаційні форми, методичний інструментарій та послідовність оцінки його результативності фінансового контролю, надає цілісне уявлення щодо формування якісної системи фінансового контролю та забезпечення його результативності.

В подальших дослідженнях передбачається розкриття питань щодо оцінки результативності фінансового контролю цільового використання бюджетних коштів на підставі використання експертних методів.

1. Бернацький Ю.А. До поняття фінансового контролю / Ю.А. Бернацький // Фінансова сфера та її роль у зростанні конкурентних переваг національних економік: матеріали наук.-практ. конф. (Ірпінь, 12-13 берез. 2009 р.). – Ірпінь, 2009. – Ч. 2. – С. 28-31.
2. Василик О.Д. Державні фінанси України: [підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
3. Виговська Н.Г. Господарственный контроль в Україні: теорія, методологія, організація: [монографія] / Н. Г. Виговська. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
4. Государственные и муниципальные финансы: [учебник] / под ред. проф. С.И. Лушина, проф. В.А. Слепова. – М.: Экономистъ, 2007. – 763 с.
5. Іванова І.М. Проблеми створення та розвитку муніципального фінансового контролю в Україні / І.М. Іванова // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3 – С. 131-136.
6. Офіційний сайт Головного контрольно-ревізійного управління України. Аналітичні звіти ГоловкиРУ від 27 лютого 2009 р. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua>.
7. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (Проблеми теорії, організації, методології): [монографія] / В. О. Шевчук. – К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998. – 371 с.
8. Шохин С.О. Проблемы и перспективы развития финансового контроля в Российской Федерации / С.О. Шохин. – М., 1999. – 352 с.

Надійшла до редколегії 18.09.2009

С. Матвієнко, асп.

АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті проаналізовано конкурентоспроможність вітчизняних банківських установ в умовах фінансової кризи. Визначена роль та місце конкурентоспроможності в забезпеченні фінансової стійкості комерційних банків.

The article is devoted to the competitiveness analysis of domestic banking institutions in the conditions of financial crisis. Special attention is paid to the role of competitive position in providing financial stability of commercial banks.

Постановка проблеми. Україна повною мірою відчула на собі наслідки світової фінансової кризи, яка торкнулася її в середині минулого року. Для банківського сектору криза відзначилася жорстким дефіцитом ліквідності банківської системи та загрозою банкрутства деяких комерційних банків; стрімким знеціненням національної валюти; значним уповільненням економічного зростання та фактичним вступом до рецесії.

Перебіг кризових подій у валютно-фінансовій сфері України продемонстрував як вагомість ролі банківської системи для відновлення економічної діяльності, так і масштаб економічних проблем, обумовлених неефективною стратегією банківської діяльності.

Вкрай складна ситуація, в якій нині опинилася банківська система України, вимагає активного пошуку шляхів виходу з кризи із максимальним використанням можливостей, що вона надає, на основі реорганізації банківського сектора.

Антикризові заходи в банківському секторі повинні набути нової якості: стратегічним завданням має стати не просто виживання в умовах кризи, а якісне оновлення банківської системи України. Комерційні банки, залучаючи ресурси, шукаючи більш вигідні умови розміщення коштів, змагаючись за клієнтів, слідкуючи за надійністю та фінансовою стійкістю свого банку повинні прагнути до підвищення своєї конкурентоспроможності. Сильна конкурентна позиція є запорукою розвитку кредитно-фінансової установи.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вивченню окремих аспектів конкурентоспроможності в банківській сфері присвячені роботи авторів: Н.Г. Мехеда, О.В. Макарянська, І. Парасій-Вергуненко, Т. Паулик, Н. Андрушків, А.С. Калган, Ю.О. Заруба, О.В. Галиць та ін. Незважаючи на значні здобутки вітчизняних науковців у дослідженні проблеми аналізу рівня конкурентоспроможності банків, багато питань залишаються поза їхньою увагою.

На теоретичному рівні робилися спроби визначити чинники конкурентоспроможності комерційних банків, але відсутні праці, що були б присвячені вивченню конкурентоспроможності вітчизняних банківських установ в умовах світової фінансової кризи.

Дане питання дискутується на сторінках періодичних видань. Зокрема, свою думку з окресленої проблеми висловили: З.Воронович, С. Львовчкін, С. Тігіпко, В. Руденко, Н. Пахомова та ін.

Аналіз праць дослідників свідчить про недостатність висвітлення зазначеної проблематики.

Метою статті. Метою статті є дослідження сучасних умов конкурентоспроможності вітчизняних банківських установ в умовах світової фінансової кризи.

Викладення основного матеріалу. Конкуренстоспроможність банківської організації – це можливість здійснення ефективної господарської діяльності та досягнення практичної прибуткової реалізації своїх послуг в умовах конкурентного ринку [6, С. 253].

Оцінка конкурентоспроможності банку є складною багатофакторною задачею, яка ґрунтується на визначенні значної кількості числових показників та їх інтегруванню.

На думку українських дослідників О.Кіреєва та Ю. Заруби, основним принципом створення системи індикаторів конкурентоспроможності банку має бути поєднання поточних результатів конкурентної активності банківської установи з її можливостями щодо довгострокового створення вартості. Індикатори, які задовольняють цю вимогу, автори пропонують об'єднати у 3 групи: ринкові, операційні та фінансові [3, С.25].

Ринкові індикатори конкурентоспроможності включають здебільшого якісні показники, що не мають кількісного вимірювання і відзначаються суб'єктивізмом. До них відносяться наступні показники: імідж та репутація банку; відкритість інформації щодо власників банку та фінансової звітності; доступність (мережа філій, відділень, тощо) та рівень обслуговування (сервіс, комплексність); якісні (асортимент, властивості) і цінові характеристики послуг; комерційні зв'язки і партнерські відносини (спільні проекти, агентська мережа); інноваційні розробки [2, С.254].

Щодо другої групи індикаторів конкурентоспроможності, то їх утворюють операційні показники: організаційно-функціональні характеристики; технологічна оснащеність та інфраструктура; абсолютна і відносна частка ринку; клієнтська база (кількість та активність обслуговуваних клієнтів); масштаби діяльності (обсяг операцій та реалізації послуг); досконала система внутрішнього контролю та аудиту.

Наявність кількісних вимірювачів в даній групі спрощує вимірювання рівня конкурентоспроможності. Водночас, нехтування якісними показниками даної групи є неприпустиме, тому що саме якісні показники є головними чинниками, що обумовлюють рівень кількісних показників.

В групу фінансових індикаторів конкурентоспроможності автори пропонують включати такі показники: обсяг і структура грошових потоків; адекватність капіталу прийнятим ризикам; обсяг загальних і спеціальних резервів; якість активів і пасивів; рівень ліквідності; операційна маржа; прибуток і рентабельність; рівень дивідендів і фінансування розвитку банку; наявність акцій банку на ринку та їх курсова вартість.

Перевагою даної групи є можливість кількісного виміру більшості показників, а відтак надає їм більш конкретного змісту і дозволяє робити порівняння з іншими конкурентами, що є невід'ємною умовою оцінки конкурентоспроможності банку. Проте аналіз причинно-наслідкових залежностей свідчить також про дублювання цих факторів, а саме операційна маржа є первинною до показника прибутку, прибуток визначає рівень рентабельності, рівень дивідендів залежить від розміру прибутку, рівень дивідендів впливає на курсову вартість акцій, якість активів та пасивів визначає ліквідність банку тощо. Включення в узагальнюючу модель рівня конкурентоспроможності банку дублюючих факторів робить перекося в оцінках одних й тих самих сторін діяльності, з одного боку посилюючи, наприклад, вплив на узагальнюючу оцінку прибутковості діяльності, а з іншого боку зменшуючи такі важливі аспекти як здатність банку розвиватися та нарощувати обсяги продажу та розміри внутрішнього потенціалу. Тому найголовнішим завданням аналітика є

відбір кінцевих показників, які уже вміщують первинні індикатори, і водночас всебічного характеризують багатоаспектність цієї категорії [2, С.255].

На нашу думку, і враховуючи вищесказане, доцільно розглянути найбільш поширені показники, що визначають конкурентні переваги.

Велике значення для успіху в роботі банківських установ України та для збільшення їх прибутковості має розширення спектру, збільшення обсягів та покращення якості банківських послуг.

На сьогодні обсяг готівки на руках у населення є досить значимим, і ті комерційні банки, які зможуть запропонувати індивідуальним клієнтам комплекс високоякісних послуг, отримають у своє розпорядження значні суми додаткових ресурсів. Одна зі стратегічних цілей банків на 2009 рік – повернути втрачену довіру вкладників (за оцінками банкірів, у жовтні – листопаді українці забрали з фінустанов близько \$15–20 млрд). Відповідно до дослідження GfK Україна, у грудні 2008 року лише 11,7% населення довіряли банкам (наприкінці 2007 року показник становив 26,9%). При цьому 56,4% респондентів категорично не довіряють українським банкам проти 28,4% рік тому [9].

Останнім часом в європейських банківських колах часто говорять про проблему зайвої щільності банківської мережі (overbanking). Водночас з підвищенням спеціалізації, поширенням набору банківських продуктів, розвитком онлайн-банкінга найважливішим напрямком реформ стало укрупнення банківських структур за рахунок злиття та поглинання, що призвело до скорочення загальної кількості банків та банківських філій.

Курс на скорочення банківської мережі вказала і глобальна фінансова кризи. Логічним є припинення роботи мережі філій і відділень, ефективність яких не задовольняє вимоги головного банку. Причиною неефективності може бути невадале розташування відділення, погіршення зовнішнього бізнес-середовища, неадекватно висока, як на нинішній час, вартість оренди або й інші фактори. Так, банк "Надра" заклав 77 відділень по усій країні. У режим економії перейшов також "Укрсиббанк" – він скоротив мережу майже на 90 відділень. "Промінвестбанк" заклав 55 відділень. Зрештою, банківські відділення "під кожним кущем" зараз просто не потрібні [5, с. 2].

В умовах, що склалися питання аналізу фінансової діяльності банку є досить суттєвими і потребуючим уваги.

Аналізом фінансової діяльності керуються при виконанні більшості банківських операцій, оскільки ці результати дозволяють відповісти на питання, як забезпечити дохідність та ліквідність банку, витримати конкуренцію на ринку банківських послуг, здобути довіру вкладників та клієнтів.

З точки зору оцінки фінансової стійкості вітчизняних банківських установ доцільно проаналізувати його основні показники діяльності протягом останніх років.

В умовах економічної рецесії, значне зростання власного капіталу в першому півріччі 2009 року спостерігається лише в окремих банках. В деяких випадках додаткова емісія акцій дозволила перекрити зменшення капіталу в результаті збиткової діяльності. Збільшення власного капіталу більше ніж на 500 млн. грн. було здійснено лише трьома банківськими установами (Укрексімбанк, Ощадбанк, Інг банк Україна). Слід зазначити, що у вказаному періоді зменшення власного капіталу виникло у 55 банківських установах, внаслідок збиткової діяльності. За даними Національного банку України, з початку 2009 року власний капітал комерційних банків зменшився на 5,6% або 6,7 млрд. грн, склавши 112,6 млрд. грн.

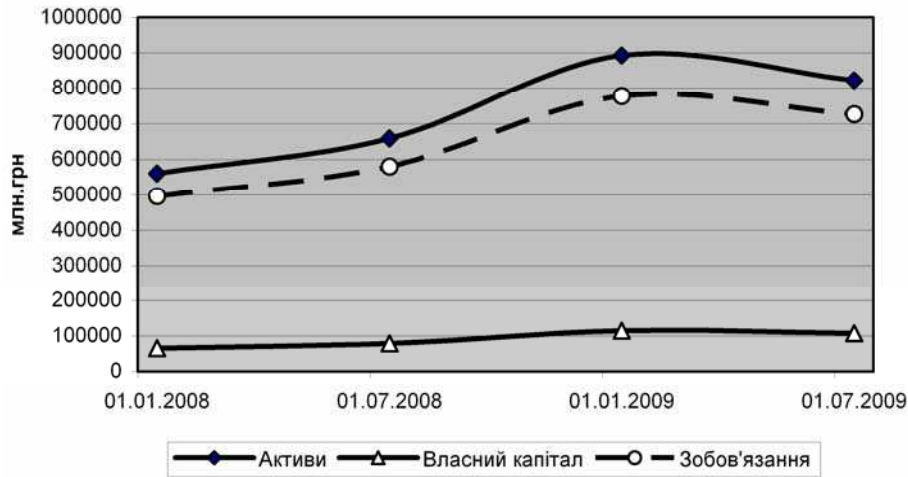

Рис.1. Динаміка зміни активів, зобов'язань та власного капіталу банківських установ України (Складено автором за оперативними даними Національного банку України)

Не виключено, що проблеми в українській економіці і в фінансовому секторі, зокрема, можуть стимулювати продаж ряду банків. Очевидно, враховуючи дані фактори, в лютому цього року Національний банк України, прийняв Постанову №49 від 05.02.2009 р. "Про окремі питання діяльності банків", згідно якої, банкам дозволяється враховувати в капіталі незареєстровані внески учасників в статутний фонд, а також спрощену для банків процедуру пролонгації кредитів. Це розширить можливості рекапіталізації банківських установ і дозволить деяким банкам перекрити можливі зменшення капіталу (у випадку збиткової діяльності) за рахунок інших джерел.

Однією з найголовніших статей у власному капіталі будь-якого банку займає резервний капітал. Він призначений для покриття непередбачених збитків. Актуальним на сьогодні є питання про розмір резервного капіталу українських банків. Занадто низькі розміри відратувань від прибутку можуть негативно вплинути на фінансову стійкість банку, а отже і на конкурентоспроможність на банківському ринку.

Офіційний реліз Національного банку на 01.07.2009 року показав, що на відратування в резерви припало 21,3 млрд. грн. (частка в загальних витратах – 59,7 %). В порівнянні з першим кварталом 2009 року, відратування в резерви у першому півріччі зросли на 3 млрд. грн (частка в загальних витратах на 21,01 %) Через зниження активів, пов'язане з погіршенням фінансового становища корпоративних клієнтів, банки були змушені перераховувати свої резерви.

Серед основних передумов функціонування вітчизняних банків та їх конкурентоспроможності є стабільність і достатність ресурсної бази банків. На даний момент банківські установи зіткнулися з "ресурсним голодом", внаслідок відтоку залучених пасивів. Девальвація національної валюти, збільшення потреб населення і компаній в ліквідних засобах, а також зниження платоспроможності окремих банків суттєво підірвали довіру до фінансових установ. Все це стимулювало вилучення депозитів населенням та підприємствами (рис. 2).

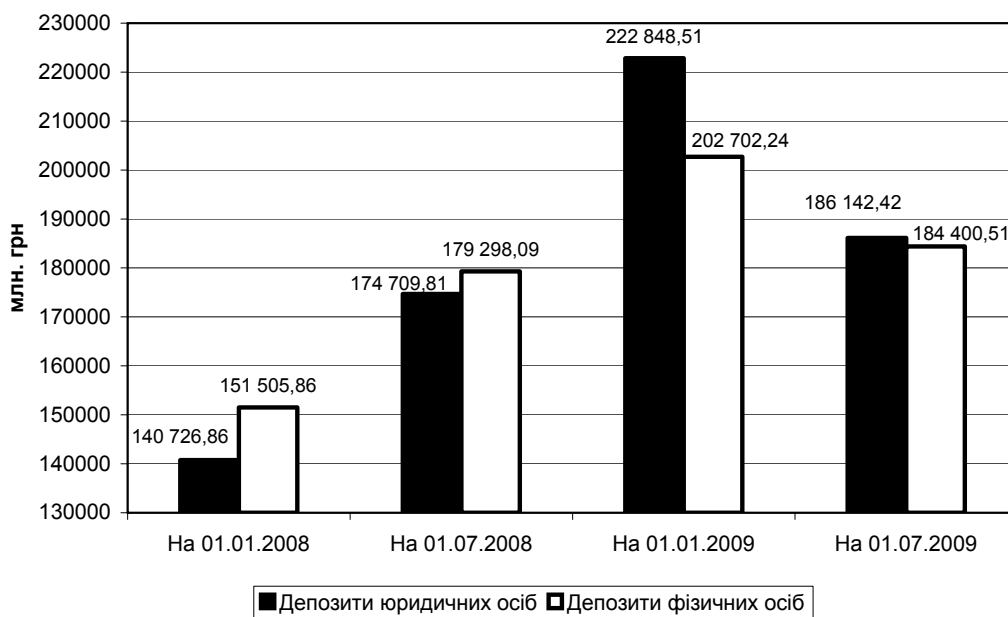

Рис. 2. Динаміка зміни розміру залучених коштів вітчизняними банківськими установами від фізичних та юридичних осіб (Складено автором за оперативними даними Національного банку України)

Так, з початку 2009 року розмір залучених коштів вітчизняними банківськими установами зменшився на 36,7 млрд.грн (або на 16,5%) від юридичних та на 18,3 млрд.грн (або на 9%) від фізичних осіб.

За підсумками першого півріччя 2009 року в трійку лідерів за залученням грошових коштів від фізичних та юридичних осіб входять: ОТП Банк (24,1 млрд. грн), ПриватБанк (52,3 млрд. грн), "Райффайзен Банк Аваль" (27,7 млрд. грн).

Для забезпечення безумовного виконання зобов'язань перед своїми клієнтами банки повинні постійно мати достатній обсяг високоліквідних грошових коштів, оскільки саме вони є запорукою надійності, а отже і конкурентоспроможності на банківському ринку.

З початку року високоліквідні активи банків України зросли на 5,3 млрд. грн. і становлять 85 млрд. грн. Однак, ряд українських банківських установ мають проблеми з ліквідністю, що дозволяє їм допускати затримку клієнтських платежів. Так, у 7 фінансових установах (Укрпромбанк, Родовідбанк, "Київ", "Дністер", Трансбанк, "Арма", Класикбанк) станом на 01.07.2009 р. питома вага готівкових коштів банку та коштів на коррахунку в НБУ в чистих активах не перевищувала 1%; ще у 10 банків вона коливалася в діапазоні від 1% до 3%.

У випадку подальшого некерованого відтоку пасивів, платоспроможність ряду банків може опинитися під загрозою.

Одним з ключових факторів конкурентоспроможності вітчизняних банківських установ на грошово-кредитному ринку є якісно сформований кредитний портфель. Кредитний портфель – це характеристика структури і якості виданих позичок, класифікованих по визначених критеріях. Одним із таких критеріїв є ступінь кредитного ризику. За цим критерієм визначається якість кредитного портфеля.

Неможливість вчасно повернути надані кредити ускладнює становище банків як позичальників, а враховуючи той факт, що на сьогодні йде активне вилучення депозитів масове неповернення кредитів ставить українські банки на межу банкрутства.

З початку 2009 року окремі банки все ж таки здійснювали кредитування, хоча основною причиною росту кредитних портфелів банківських установ була девальвація національної валюти.

Відповідно до балансу за перше півріччя 2009 р., кредитні портфелі практично всіх банківських установ України зменшилися на 12,3%, і станом на 01.07.09 р. їх об'єм склали 666,5 млрд грн, тоді як Укрексімбанк збільшив кредитування на 4,973 млрд грн (12,97% портфеля), а Ощадбанк – на 6,592 млрд грн (18,9%). Зростання портфелів державних банків сталося завдяки видачі позик юридичним особам. Так, Укрексімбанк за півроку збільшив кредити підприємствам на 5,258 млрд грн, до 41,508 млрд грн, а Ощадбанк – на 7,346 млрд грн, до 35,156 млрд грн [6, с. 1].

Заборгованість фізичних осіб у першому півріччі 2009 р. зменшилась на 9,38 %, а юридичних осіб – на 11,89%. Всі комерційні банки працюють над підвищенням якості своїх кредитів, тому відбувається зменшення кредитного портфеля. Видача кредитів якщо і йде, то дуже незначна порівняно з погашенням раніше виданих позик обсягах. Причиною погіршення якості дохідних активів банків стало зниження рівня платоспроможності позичальників. Проблемна (прострочена та сумнівна) заборгованість у першому півріччі 2009 року збільшилась більш ніж у два рази, хоча питома вага в кредитних портфелях банків залишається незначною (6,1 %

станом на 01.07.2009р.). Дана ситуація пояснюється пролонгацією значного об'єму раніше виданих кредитів.

Погіршення якості кредитних портфелів суттєво вплинуло на показники ефективності діяльності вітчизняних банківських установ. Збитковою в другому кварталі 2009 року була діяльність 64 банків, що здебільшого було обумовлено значними витратами на формування резервів під активні операції.

Втрати українських банків у першому півріччі склали 14,3 млрд грн, що в 2 рази більше ніж в попередньому кварталі. Відповідно до фінансових звітів, найпроблемнішою в першому півріччі була діяльність Укрпромбанку. За перші шість місяці банк одержав збиток на суму 4,6 млрд. грн., що становить 32,2% всіх зазначених банківською системою збитків.

За для збереження позитивного результату діяльності значна кількість банківських установ істотно зменшили адміністративні витрати і витрати на утримання персоналу.

Слід зазначити, що 120 банківських установ закінчили перше півріччя з позитивним результатом. За підсумками вказаного періоду самим прибутковим банком є Ощадбанк (753,7 млн.грн.). В трійку лідерів банківської системи за розміром прибутку також входять: Приватбанк (405,3 млн.грн), "Сіті банк Україна" (245,7 млн.грн), Каліон банк Україна (193,1 млн.грн).

Доцільним для підвищення конкурентоспроможності між вітчизняними банківськими установами є створення незалежних публічних рейтингових агенцій, які б визначили засади для добросовісної конкуренції між ними за ресурси населення та підприємств, посилили б боротьбу за вартість коштів, що залучаються. Оскільки, саме рейтинг може стати орієнтиром для потенційних клієнтів та партнерів банків щодо стану фінансового сектору країни загалом та окремих банків зокрема в умовах кризи.

Висновки Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що конкурентоспроможність комерційних банків – комплексне поняття, яке перебуває під впливом різноманітних фінансово-економічних процесів.

У першому півріччі 2009 року основні індикатори конкурентоспроможності більшості українських банків (ліквідність, прибутковість, якість активів) помітно погіршилися. Значний відтік клієнтських ресурсів суттєво знизив ліквідність банківських установ і поставив ряд фінансових установ перед загрозою невиконання своїх зобов'язань.

Аналіз конкурентоспроможності вітчизняних банківських установ на поточному етапі розвитку економіки показує, що майже всі провідні позиції займають або державні банки, або дочірні банки великих міжнародних груп.

Лідуюча позиція державних банків (Ощадбанк, Укрексімбанк), пояснюється тим, що вони працюють переважно на гривневому ресурсі і активно підтримуються урядом. Стійкість дочірних банків ("Райффайзен Банк Аваль", Інг банк Україна, ОТП банк) гарантується "материнською" групою. Це ставить їх у більш сприятливі умови, ніж інші банки і порушує конкурентне середовище в банківській сфері.

Позиції аутсайдерів за рівнем конкурентоспроможності зайняли українські банківські установи, а саме: Надра Банк, Укрпромбанк, Укргазбанк, Родовід Банк. Світова фінансова криза показала, що регуляторний і керуючий вплив Національного банку України на комерційні банки були запізнілі, нерідко неадекватні й часто неефективні. Оскільки за великими банками України Центральний банк країни мав слідувати пильніше ніж за іншими.

Варто зазначити, що для існування цивілізованого, ефективного банківського бізнесу розвиток конкурентних умов – процес хоча і складний, та вкрай необхідний. Оскільки, саме конкурентні умови у банківському секторі, дадуть змогу якісно виконувати основні функції банківської системи в економіці (збереження вкладів, фінансове посередництво, організацію розрахунків тощо).

1. *Макаринська О.В.* Конкурентоспроможність вітчизняних банків та перспективи їх розвитку з виходом на ринок міжнародних банківських груп // *Економіка: проблеми теорії та практики.* – Вип. 218, т.3. – Д., 2006. – С. 927-936. 2. *Парасій-Вергуненко І.* Конкурентоспроможність банків: теоретико-методологічні проблеми визначення та вимірювання

її рівня // *Формування ринкової економіки в Україні.* – Львів, 2005. – Спецвип. 15, ч.2: Обліково-аналітичні системи суб'єктів господарської діяльності в Україні. – С.250-258. 3. *Кіреєв О., Заруба Ю.* Підвищення конкурентоспроможності банку: стратегічний підхід // *Вісник НБУ,* 2003. – №11. – С.24-27. 4. *Андрушків Н.* Конкуренція як рушійна сила розвитку банківських послуг в Україні // *Наука молода.* – Київ, 2007. – С.80-84. 5. *Воронович З.* Кадри // *Високий замок.* – К., 2009. – №73 (3967). – С.2-5. 6. У I півріччі 2009 кредитні портфелі знизилися, а держбанки збільшили їх на 13-19% // *Комерсант-Україна.* – Київ, 20.07.2009. – С.1-4. 7. *Галлиць О.В.* Визначення конкурентоспроможності банку та стратегій її підвищення // *Регіональна економіка.* – Київ, 2007. – №2. – С.216. 8. www.bank.gov.ua. 9. www.library.if.com.ua.

Надійшла до редколегії 18.09.2009

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 116

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець *Д. Ананьївський*

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Засновник та видавець – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Свідоцтво Міністерства інформації України про державну реєстрацію засобів масової інформації КІ № 251 від 31.10.97. Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", директор Г.Л. Новікова. Адреса ВПЦ: 01601, Київ, б-р Тараса Шевченка, 14, кімн. 43. ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 234 31 28

Підписано до друку 28.12.09. Формат 60x84^{1/8}. Вид. № 171. Гарнітура Arial. Папір офсетний.
Друк офсетний. Наклад 500. Ум. друк. арк. 7. Обл.-вид. арк. 10. Зам. № 29-5081.

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28
E-mail: vydav_polygraph@univ.kiev.ua